

Янишен В. П.,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри цивільного права №1,
кандидат юридичних наук, доцент*

МОВЧАННЯ ЯК ВИРАЖЕННЯ ВОЛІ СТОРОНИ ДО ВЧИНЕННЯ ПРАВОЧИНУ: ОКРЕМІ ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Однією із загальних вимог, додержання яких є необхідним для чинності правочину, відповідно до ч.4 ст.203 Цивільного кодексу України [1] (надалі – ЦК України), є його вчинення у формі, встановленій законом. Під формою правочину, традиційно розуміють форму вираження волі осіб, які беруть у ньому участь [2, с. 55]. Форма правочину одночасно відображає способи зовнішнього волевиявлення суб'єкта правочину[3, с. 350]. З точки зору О.А. Пушкіна, коли мова йде про форму правочину в спеціальному значенні цього поняття, то під формою правочинів необхідно розуміти форму, в яку втілюється волевиявлення, тобто вже об'єктивно виражена ззовні воля на здійснення правочину [4, с. 210]. Якщо законом визначена конкретна форма, в якій обов'язково має вчинятися правочин, то її необхідно дотримуватися. У разі не дотримання цієї вимоги, настають негативні наслідки.

Відповідно до ст. 205 ЦК України правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі. Тобто законодавець передбачає дві форми правочину: усну та письмову(електронну). У тих випадках, коли закон не встановлює обов'язковості певної форми, сторони можуть обирати її на власний розсуд, але в межах, визначених законом, а не іншими нормативно-правовими актами. Правочин, для якого законом не встановлена обов'язкова письмова форма, вважається вчиненим, якщо поведінка сторін засвідчує їхню волю до настання відповідних правових наслідків. У випадках, встановлених договором або законом, воля сторони до вчинення правочину може виражатися її мовчанням, коли воно при конкретній ситуації може бути підданим оцінці як прояв волі, спрямованої на вчинення правочину[5, с. 292].

Ст. 205 ЦК України розмежовує форму правочину та способи волевиявлення. Як слушно підкреслює З. Ромовська, форма і спосіб волевиявлення – нетотожні поняття: друге є ширшим за змістом. З чотирьох способів волевиявлення, вказаних у ст. 205 ЦК України, до «форм» віднесено лише два: усний та письмовий[6, с. 360]. Тоді як волевиявлення учасника(-ів) правочину може виражатися: а) усно; б) письмово; в) у певних діях; г) у мовчанні.

Законодавство надає мовчанню значення вияву волі особи, хоча воно формально не має ознак зовнішнього вияву, але фактично є ним і при цьому відрізняється від конклюдентних дій, при здійсненні яких воля знаходить вираження зовні[7, с. 15]. При цьому мовчання має правове значення лише у тому випадку, якщо законом або домовленістю суб'єктів правочину йому надане таке значення.

Так, відповідно до ст. 764 ЦК України та ч.2 ст. 17 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна»[8], якщо наймач (орендар) продовжує користуватися майном після закінчення строку договору найму (оренди), то, за відсутності заперечень наймодавця (орендодавця) протягом одного місяця, договір вважається поновленим на строк, який був раніше встановлений договором і на тих самих умовах. Шляхом мовчазної згоди сторін здійснюється також подовження строку чинності договору найму житла (ч.1 ст.822 ЦК України), договору управління майном (ч. 2 ст. 1036 ЦК України), договору банківського вкладу (ч. 4 ст. 1060 ЦК України) та деяких інших.

Крім строку, мовчанням може виражатися воля сторони і щодо зміни інших умов правочину. У таких випадках підстави та порядок зміни умов договору необхідно чітко вказати в укладеному сторонами договорі, або вони повинні бути передбачені законом.

Так в узагальненні судової практики розгляду цивільних справ, які виникають з кредитних правовідносин (2009 - 2010 роки)[9, с. 20], викладеному у листі від 07.10.2010р., Верховний Суд України зазначив, що потрібно також враховувати поведінку сторін після прийняття рішення банком щодо зміни процентної ставки, зважаючи на положення цивільного законодавства про укладення та зміну договору, зокрема:

а) якщо боржник сплачує проценти за новою ставкою, то пропозицію слід вважати прийнятою і правочин вчиненим,

враховуючи частини 2, 3 ст. 205, ч. 2 ст. 642 ЦК (навіть за відсутності доказів про належне повідомлення боржника), оскільки фактичні дії свідчать про прийняття пропозиції.

б) якщо боржник сплачує проценти за попередньою ставкою та не вчиняв інших дій щодо прийняття пропозиції, то це свідчить про відсутність домовленості й у такому випадку слід виходити з умов договору.

Суди мають враховувати, що згідно з ч. 3 ст. 653 ЦК України у разі зміни договору зобов'язання змінюється з моменту досягнення домовленості про зміну договору, якщо інше не встановлено договором чи не обумовлено характером його зміни. Якщо сторони досягли домовленості згідно з положеннями статей 207, 640 ЦК України та уклали кредитний договір, в якому передбачили умови підвищення процентної ставки, то вони мають виконуватись, а момент досягнення домовленості вважається таким, що настав. Тобто спочатку відбувається зміна процентної ставки, а потім надсилається повідомлення про це.

У даному контексті виникає питання щодо можливості вираження мовчанням волі сторони до укладення цивільно-правового договору. При цьому заслуговує на увагу укладення договорів про надання житлово-комунальних послуг окремими виконавцями. Наведемо два приклади.

В газеті «Слобода» від 28.11.2006р. за №95/1 був надрукований договір про надання житлово-комунальних послуг, де вказано, що комунальне підприємство «Жилкомсервіс» (далі - Виконавець), з однієї сторони, і власник (наймач, орендар) квартири, інших житлових та/або нежитлових приміщень (далі - Споживач), з другої сторони, уклали договір, предметом якого є забезпечення Виконавцем надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій у будинку, який знаходиться в комунальній власності територіальної громади м. Харкова, а Споживачем - своєчасної оплати цих послуг за встановленими тарифами у строки та на умовах, передбачених договором (п.1 Договору).

Відповідно до п.22 вказаного Договору він набирає чинності з 01.01.2007 р. та укладається згідно з п. 3 ст. 205, ст.ст. 642, 643 ЦК України строком на 3 роки, якщо про інше не буде заявлено Споживачем в письмовій формі. Договір надруковано в офіційному

друкованому засобі масової інформації Харківської міської ради газеті «Слобода» для кожного Споживача, загальним накладом 500 тис. примірників (п.24 Договору).

Інший приклад, в газеті «Харьковские известия» за № 75/1 від 25.06.2013 р. був надрукований договір про надання послуг з вивезення побутових відходів, за яким товариство з обмеженою відповідальністю «ХАРКІВ ЕКОРЕСУРС» (далі - виконавець), з однієї сторони, і власник (наймач, орендар) житлового будинку (земельної ділянки), розташованого в приватному секторі в місті Харкові (далі - споживач), з другої сторони, уклали Договір, в п.1 якого (Предмет Договору) зазначено, що виконавець зобов'язується згідно з графіком надавати споживачу послуги з вивезення побутових відходів, а споживач зобов'язується своєчасно оплачувати послуги за встановленими тарифами у строки і на умовах, передбачених цим Договором.

Цей Договір набирає чинності з 1.08.2013 р. та укладається згідно з ч. 3 ст. 205, ст.ст. 642-643 ЦК України строком на 3 роки, якщо інше не буде заявлено споживачем у письмовій формі (п.30). Відповідно до п.34 Договору, він надрукований в офіційному друкованому засобі масової інформації Харківської міської ради «Харьковские известия» загальним накладом 15 тис. примірників. Споживач із Правилами надання послуг з вивезення побутових відходів та витягами із законодавства про відходи, санітарними нормами і правилами поводження з побутовими відходами та утримання територій населених пунктів ознайомлений, оскільки вищевказані документи публікуються разом із Договором в офіційному друкованому засобі масової інформації Харківської міської ради газеті «Харьковские известия».

Системний аналіз норм ч. 3 ст. 205 та ч. 2 ст. 642 ЦК України дозволяє сформулювати наступний висновок:

1. Воля особи виявляється в її діях (поведінці, мовчанні) та, враховуючи, що відповідно до чинного законодавства та звичаїв ділового обороту акцепт (прийняття пропозиції) вчиняється шляхом підписання особою запропонованих умов договору, або шляхом відправлення листа, телеграми тощо з відповіддю про прийняття пропозиції, або шляхом вчинення конклюдентних дій чи мовчання,

або шляхом вчинення особою, яка одержала оферту (пропозицію), дій на виконання оферти, а саме: сплата належної суми грошей.

2. Главою 53 ЦК України встановлений порядок укладення, зміни та розірвання договору. Так, договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною (ст. 638 ЦК України). Моментом укладення договору є одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції (ст. 640 ЦК України).

3. Згідно зі ст. 642 ЦК України якщо особа, яка одержала пропозицію укласти договір, у межах строку для відповіді вчинила дії відповідно до вказаних у пропозиції умов договору (відвантажила товари, надала послуги, виконала роботи, сплатила відповідну суму грошей тощо), яка засвідчує її бажання укласти договір, ця дія є прийняттям пропозиції, якщо інше не вказане в пропозиції укласти договір або не встановлено законом.

Відповідно до ч.1 ст.19 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» [10](надалі – Закон № 1875-IV) відносини між учасниками договірних відносин у сфері житлово-комунальних послуг здійснюються виключно на договірних засадах. Виконавець, згідно з п.3 ч.2 ст. 21 Закону № 1875-IV зобов'язаний підготувати та укласти із споживачем договір на надання житлово-комунальних послуг з визначенням відповідальності за дотримання умов його виконання згідно з типовим договором. Процедура погодження договору відбувається протягом одного місяця з дня внесення проекту договору однією із сторін (ч.5 ст. 26 Закону № 1875-IV).

З наведеного слідує, що законодавство не передбачає особливостей укладення договорів з надання житлово-комунальних послуг. Такий спосіб укладення цивільно-правового договору як публікація в засобах масової інформації з наступною мовчазною згодою на його виконання не передбачений цивільним законодавством. Положення ч. 3 ст.205 ЦК України щодо вираження волі сторони до вчинення правочину мовчанням, є застосовним виключно у випадках, встановлених договором або законом.

Разом з тим, слід зазначити, що у разі, коли споживач здійснить дії, спрямовані на виконання запропонованого через засоби масової

інформації договору (здійснить оплату запропонованих послуг), між сторонами фактично виникають зобов'язальні відносини.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 13.06.2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. - № 11. – Ст. 461.
2. Новицкий И.Б. Сделки. Исковая давность. – М.: Госюриздат., 1954. – 245 с.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за ред.: О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер. – Т. 1. – 2005. – 832 с.
4. Советскоегражданское право : учебник. Ч.1 / подобщ. ред.: В. Ф. Маслова, А. А. Пушкина. – 2-е изд., перераб. и доп. –Киев : Вища шк., 1983. – 462 с.
5. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В.Спасибо-Фатєєвої,В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. –Т. 1. – 656 с.
6. ЗориславаРомовська–Українськецивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник,– К.: Атіка, –2005.– 560 с.
7. Пастернак В. М. Дотримання форми правочину як умова його дійсності // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. –№ 16. –том 2. –с.15 - 17.
8. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10.04.1992 р. № 2269-ХІІ (в ред. Закону України від 4.03.1995 р. № 98/95-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1995. – № 15. – Ст. 99.
9. Узагальнення судової практики розгляду цивільних справ, які виникають з кредитних правовідносин (2009 - 2010 роки): лист Верховного Суду України від 07.10.2010р. // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 11. – с. 16 – 35.
10. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24.06.2004 р. №1875-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30 (частина 1). – Ст. 1985.